

Det svaga politiska intresset för den personliga dataintegriteten

av Bengt-Åke Wennberg

Bo Rothstein, professor i Statsvetenskap på Universitetet i Göteborg, har grundat ett institut "Quality of Government" (QoG) vars arbete man kan följa på webben. Institutet har på senare tid ägnat sig intensivt åt frågan om korruption och vad statsmakterna kan göra för att begränsa denna. En viktig grund för institutets forskning är något som kallas *teorin för kollektivt handlande*.

Teorin postulerar att människor inte bara handlar utifrån egna personliga värderingar och nytta (economic man) utan också utifrån hur de tror att andra kommer att se på deras handlande. Rothsteins paradexempel är en middag i Ryssland där han tillfrågades om varför svenskar betalade skatt. Han gjorde sig beredd att berätta om vårt förträffliga och välutvecklade skattesystem men hans bordsgranne avbröt honom och preciserade frågan. Varför *betalar* man skatten när man debiteras den. Det gjorde man inte i Ryssland.¹

Om man utgår från teorin om kollektivt handlande så blir skillnaderna begripliga. I Sverige anses det hedervärt att "göra rätt för sig" medan i Ryssland är staten så korrupt att det snarare uppfattas dumt, och en smula korkat, att betala skatt eftersom pengarna ändå hamnar i fel fickor och inte används till något nyttigt. Denna svenska hederstradition har anammats av Skatteverket som numera har som vision att "medverka till ett samhälle där alla vill göra rätt för sig".²

Detta skall emellertid inte bara betraktas som ett PR-trick. Idén måste tas på allvar. I Sverige har av en månghundraårig tradition gjorts en skillnad mellan en persons privatliv och en persons officiella liv. Denna uppfattning är här i Sverige striktare än på många andra håll i världen. Så länge man gör sin plikt i tjänst, har ingen något att skaffa med vad man gör i sitt privatliv om detta inte faller under strafflagen.

Det har därför i Sverige förr ansetts vara olämpligt att blanda arbete och privatliv. Ofta umgås man exempelvis i privatlivet med släkt eller i små vänskretsar. Högtider och helger, särskilt jul, reserveras ofta för enbart familjen. Det är väl känt att det därför är svårt för en person, som

¹ Historien berättas i inledningen av boken Rothstein B (2003): Sociala fällor och tillitens problem. Kristianstad: SNS Förlag.

² <http://www.skatteverket.se/omskatteverket/omoss.4.65fc817e1077c25b832800015922.html>

flyttar in som nykomling på en ort, att få ett socialt sett rikt privatliv. Detta tyder dock inte på främlingsfientlighet i traditionell mening utan är ett unikt drag i vår speciellt svenska hederskultur.

Det svenska behovet av att göra rätt för sig kan teoretiskt sett kopplas till den traditionella distinktionen mellan skam- och skuldkulturer. I en skamkultur är man beroende av andra människors åsikter. I en sådan kultur gäller det att inte förlora ansiktet inför andra. I en skuldkultur drivs man mer av sitt samvete - sin egen uppfattning om vad som är rätt och fel - än av andra människors reaktioner på ens beteende. Båda moraluppfattningarna finns samtidigt i alla kulturer men är mer eller mindre betonade och särpräglade.

Den ovan beskrivna särskillnaden mellan det privata och det officiella som finns i svensk kultur kan därför således beskrivas som att man i Sverige mer betonar skam i det officiella livet och skuld i det privata livet. I det officiella livet – vilket då avser även ekonomiska transaktioner och det rykte man har som hederlig medborgare – gäller det att göra rätt för sig. Detta är vår svenska version av det personliga integritetsbegrepp som man använder i andra länder och som är inarbetat i EU-stadgan.

Att vi i Sverige av hävd haft just detta hedersbegrepp och inte en moraliskt flummig referens till personlig integritet har haft en stor betydelse för vår goda samhällsutveckling. Det är just detta hedersbegrepp som har gjort korruptionen låg i Sverige. På grund av detta präglas vår kultur av lugn, avsaknad av aggressivitet och känslor i det offentliga livet, måttlighet, kompromissrationalitet, "lagom" och att inte göra sig för mer än andra. Inåt, privat, däremot gäller andra regler.

Allt detta håller dock på att förändras genom att frågan om en personliga integriteten inte politiskt tas på allvar. Samhället ordnas inte, och vår politiska ledning agerar inte, så att detta hedersbegrepp kan upprätthållas. Därmed uppstår en känsla av att korruptionen i vårt samhälle ökar – trots att detta juridiskt sett inte är fallet. Vi följer fortfarande lagar och regler. Men så som internet blivit utformat är frestelsen stor att personer som har tillgång till sådana data och till olika forum att handla på ett sätt som strider mot den i Sverige djupt rotade kulturella traditionen. Vi vill förstås alla vara goda medborgare och följa givna direktiv *men vi vill också kunna vara skyddade av vår uråldriga hederskodex*³

³ Allwood J (1982): Finns det svenska kommunikationsmönster? i Vad är svensk kultur, Papers in Anthropological Linguistics 9, University of Göteborg, Dept of Linguistics. 1982

För att ytterligare fördjupa förståelsen av detta dilemma och rötterna till denna tradition kan man använda identitetsbegreppet. Vår identitet består enligt den senaste forskningen av två delar. Dels en del som har att göra med mig själv som individ och särskild person men också en del som hänger samman med den jag blir i det sociala sammanhanget. Denna senare identitet kallas på forskarspråk för "persona" – den roll jag spelar i det offentliga livet. Det är min persona som bestämmer hur jag blir uppfattad av de andra i detta.

I perspektivet av kollektivt handlande – och hur någon presenteras i massmedia och i sociala medier – kommer denna "persona" att bestämma hur jag blir bemött utanför den privata kretsen. Den bestämmer därmed också mina möjligheter att göra karriär etc. Den som kan förtalas och anklagas för att inte göra rätt för sig kan få sin karriär demolerad. Tonvikten i de mediala drev som startas ligger således på att någon inte gjort rätt för sig snarare än att man varit oduglig eller okunnig för sin tjänst. Det finns i dag många exempel på hur ett sådant förtal kan drivas fram och förstärkas på sociala medier men också ofta urartar i massmedia. Det är närmast omöjligt för den enskilde att skydda sig mot detta.

Vårt speciella hedersbegrepp återfinns historiskt sett tydligast i arbetarrörelsen, men har sedan länge genomsyrat hela det svenska samhället. Det gäller att "göra rätt för sig", "vara en god medmänniska", "bilda sig" och "inte fuska". Det gäller att vara hederlig och rättvis.

Ovanstående hedersbegrepp var förr en kompass som visade hur livet i samhället skulle levas både för att man själv skulle lyckas och för att samhället utvecklas på ett positivt sätt. Denna formulering av "persona" är inget som kan frammanas genom förmaningar av överheten utan är en egenskap i kulturen. Det är en inifrån samhället självt kommande kollektiv självreglering. Denna kan inte ersättas med yttre styrning i form av övervakningskameror, poliskontroller eller livvaktsskydd eller moraliska bröstitoner.

En viktig förklaring till att denna självreglering minskat och hedersbegreppet späts ut är den utveckling som skett inom den digitala tekniken och inom massmedia. Den nya tekniken blandar samman privata data med offentliga och erbjuder möjligheter för andra att få del av information om oss som privata personer som sedan kan missbrukas i det offentliga rummet för olika marknadsföringsaktiviteter, förtal, hot, bedrägerier etc.

Enligt det urgamla svenska hedersbegreppet är det inte våra privata förhållanden som skall diskuteras i det offentliga rummet utan vår persona. Blandar man samman dessa två identiteter får illasinnade personer verktyg för att utöva utpressning, hämnas påstådda oförrätter och till och med hota oss och våra närmaste till livet.

Självklart är polisskydd och gripandet av de hotande personerna en viktig åtgärd. En annan viktig åtgärd är emellertid också att vi hjälps åt att medverka till att utforma olika gemensamma datasystem på ett sådant sätt att vår privata sfär kan skyddas och så att vårt traditionella

hedersbegrepp kan tillämpas. En grundläggande och viktig åtgärd för alla berörda är att medverka till att medborgarnas privata identitet och persona inte kan blandas samman.

Det skall inte vara möjligt för andra, vare sig personer eller företag, att använda data om privatlivet för att påverka, hota, misstänkliggöra och förtala det offentliga liv människor också måste leva. Det skall ändå samtidigt vara möjligt att konfrontera individer med hur de sköter sina offentliga åtaganden.

Att tillåta olika aktörer att utveckla och utnyttja system som möjliggör en kränkning av privatlivet men samtidigt döljer eller negligerar viktiga uppgifter om hur man sköter sitt offentliga uppdrag är således i strid mot den hederstradition vi byggt upp i Sverige. Det borde alltså vara tvärtom.

Källor

[1] Historien berättas i inledningen av boken Rothstein B (2003): Sociala fällor och tillitens problem. Kristianstad: SNS Förlag.

[2] <http://www.skatteverket.se/omskatteverket/omoss.4.65fc817e1077c25b832800015922.html>

[3] Allwood J (1982): Finns det svenska kommunikationsmönster? i Vad är svensk kultur, Papers in Anthropological Linguistics 9, University of Göteborg, Dept of Linguistics. 1982